

TÜRKİYE'DE MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERDEKİ DEĞİŞİM

Ramazan KILIÇ¹
Feride Gülsüm GÜMÜŞSOY²

Öz

Makroekonomik göstergeler ile birlikte belirlenen ilişkilerinden yararlanılarak ileriye yönelik tahminlere ve hükümet politikalarına öncülük edilebilmektedir. Çalışmada özellikle 1980'li yıllardan itibaren literatürde sıkça tartışılan makro göstergeler incelenerek, çalışmanın geçmişte uygulanan politikalar ışığında gelecekte uygulanması düşünülen politikalara yol gösterici olması amaçlanmıştır. İncelenen makroekonomik göstergeler; büyüme, enflasyon, yabancı doğrudan yatırımlar, dış borç stoku, işsizlik, cari işlemler dengesi ve faiz oranları göstergelerini kapsamaktadır.

Çalışmada, makroekonomik göstergeler hakkında kısaca bilgi verildikten sonra söz konusu göstergelerde uzun süreli meydana gelen değişimler grafiklerle incelenmiş ve o dönemlerde uygulanan politikalar ve sebepleri tartışılmıştır. Türkiye ekonomisi 1980'li yıllardan günümüze kadar yurtdışı dengenin sağlanması adına çok önemli gelişmeler kaydetmiştir. Türkiye, büyüme, enflasyon, yabancı doğrudan yatırımlar, cari açık gibi alanlarda önceden belirlenen hedeflere ulaşmada başarılı olmuştur. Ancak işsizlik ve dış borçlar ekonominin sorunu olmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Makroekonomik göstergeler, politikalar

JEL Kodları: E60, E20

CHANGES OF MACROECONOMIC INDICATORS IN TURKEY

Abstract

By using the relationships established with macroeconomic indicators, forward-looking forecasts and government policies can be pioneered. In this study, macro indicators which are discussed frequently in the literature since 1980s have been examined and it is aimed to guide the policies which are thought to be applied in the future in the light of the policies applied in the past. The analyzed macroeconomic indicators includes the indicators of growth, inflation, foreign direct investments, external debt stock, unemployment, current account balance and interest rates.

In the study, after giving brief information about macroeconomic indicators, long term changes in these indicators have been examined with graphics and the policies applied in those periods and reasons have been discussed. The Turkish economy has made significant progress in order to achieve domestic balance since the 1980s. Turkey, growth, inflation, foreign direct investment has been successful in reaching predetermined targets in areas such as the current account deficit. However, unemployment and external debts remain the problems of the economy.

Keywords: Macroeconomic indicators, policies.

JEL Codes: E60, E20

¹ Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü ORCID 0000-0002-2484-7471

² Doktora Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, ORCID 0000-0002-0771-2356

Sorumlu Yazar (Corresponding Author): feride.gumussoy@ogr.dpu.edu.tr

Başvuru Tarihi (Received): 08.05.2019 **Kabul Tarihi** (Accepted): 11.10.2019

Giriş

Makroekonomik göstergeler ekonomide kişiler ve kuruluşlar arasında meydana gelen farklılaşmaları sistemli bir şekilde göstermektedir. GSYH yurtiçi hasıla birçok makro göstergelerden dolayı veya dolaysız biçimde etkilendiği için ekonomik faaliyetlerin temel belirleyicisi olarak da kabul edilmektedir. Çalışmada, bütün göstergeler hakkında kısaca verilen bilgilerde GSYH arasındaki ilişkisine de değinilmiştir. 1980’li yıllarda başlayan liberalizasyon hareketlerinden Türkiye ekonomisi de bir hayli etkilenmiştir. Liberalizasyon hareketlerine ek olarak 1980, 1994, 2001, 2008 krizleri de Türkiye ekonomisini bir hayli sarsmıştır. Bütün bu olağanüstü durumlar başta GSYH olmak üzere büyüme, cari açık, enflasyon, yabancı doğrudan yatırımlar, dış borçlar, işsizlik göstergelerinde önemli sapmalara neden olmuştur. Ancak Türkiye ekonomisi için önemli olan bu krizler sonrasında ekonomide oluşan değişikliklerin nasıl ve ne ölçüde bertaraf edildiğidir. Çalışmada yıllar itibariyle göstergelerde tespit edilen sapmaların nedenleri ve çözümleri hakkında tartışmalara yer verilmiştir.

Türkiye’nin göze çarpan ve önemli gelişmeler kaydettiği alanlardan birisi olan kişi başı GSYH büyümenin bir göstergesi olarak da ifade edilmektedir. 1990’lı yıllara kadar 2000\$ olan kişi başı GSYH 2000’li yıllarda dikkate değer bir artış göstererek 10000 \$ üzerine çıkmıştır. Bu durum ülkemizi düşük gelirli ülkeler sınıfından gelişmekte olan ülkelere sınıfına çıktığını göstermiştir. Enflasyonun günümüzde de tek haneli rakamlara düşürülmemesine karşılık, Türkiye’nin bu alanda geçmişe kıyasla ciddi ilerleme kaydettiği görülmektedir. Türkiye 70’li ve 80’li yıllarda oldukça yüksek enflasyon oranlarına maruz kalmıştır. 1994 yılında yaşanan kriz sonucunda yaşanan %120 oranındaki enflasyon Türkiye tarihinin en yüksek enflasyon oranı olmuştur. Ancak bu durum merkez bankasının açık enflasyon hedeflemesiyle daha ılımlı düzeylere inmesi sağlanmıştır. Yabancı doğrudan yatırımlar da Türkiye’nin önemli gelişmeler kaydettiği bir alan olmuştur. Liberalizasyon etkilerinin Türkiye’de görülmesinden önce yabancı sermayenin payı GSYH içerisinde %1’e bile ulaşamamışken, tüm dünyada yaşanan liberalleşmenin etkisiyle bu oran 2006 yılında %3.5’e çıkmıştır. Ancak dış borçların GSYH’ya oranı, işsizlik, cari işlemler dengesi Türkiye’de önemli bir sorun olma özelliğini korumaktadır.

1. Büyüme

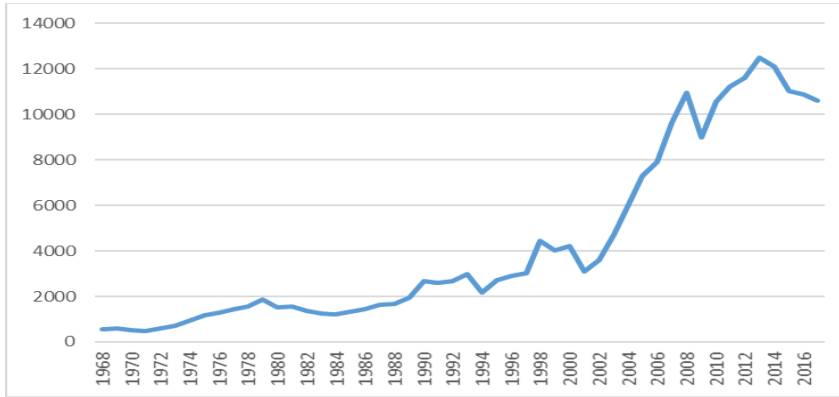
Mal ve hizmet kapasitesindeki genişleme ekonomik büyüme olarak tanımlanabilir (Parasız, 1997: 4). Mal ve hizmet miktarında veya değerinde oluşan bir artış büyüme olarak tanımlanabilir. Ancak mal ve hizmet miktarında oluşabilecek değer artışı bir değerlendirme yapmanın zorluklarını da beraberinde getirebilecektir. Bu nedenle fiyat değişikliğinden arındırılarak elde edilen reel GSYH büyümenin bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir. İnsanların daha fazla harcamada bulunması reel GSYH’nın da artmasına neden olmaktadır. Hanehalkının harcamalarındaki artışa bağlı olarak gerçekleşen fiyat artışı firmaların daha fazla üretim yapmasına yol açacaktır. Firmalar daha fazla üretim yapabilmek amacıyla ya istihdamı ya da ücretleri arttırma yoluna gidecektir. Hangi yol tercih edilirse edilsin bütün bunların sonucunda işsizlik azalacak, istihdam ve tüketim artacak böylece enflasyon ekonomik büyümeye zarar vermeyecek oranda artacaktır. fiyatların artması üretim artışını da beraberinde getirdiği için olumsuz bir durum taşımayacaktır (Köse, 2016).

Türkiye’de gerçekleşen ekonomik büyümenin tarihine baktığımızda birçok kırılmalar yaşandığı görülmektedir. 1923 yılında Cumhuriyet ilan edildiğinde Türkiye’de GSMH cari faktör fiyatları ile 1078,2 milyon TL idi. 1923-1929 yılları arasında büyük buhranın yaşandığı yıl olan 1927 haricinde GSMH yılda ortalama %17 artmıştır. Ancak, GSMH endeksi 1929 209,8 seviyesinden 1932’de 118’e kadar düşmüştür (Şahin, 2007).

GSYH’nın dolar cinsinden fiyatı ülkeler arasında karşılaştırmalara elverişli olması hem de fiyat değişimlerinde önemli farklılıkların yaşanmaması nedeniyle kişi başı GSYH’nın dolar cinsinden fiyatı büyümenin göstergeleri arasında yer almaktadır. 1968-2017 yılları arasında GSYH genel olarak sürekli artan bir seyir izlemiştir. 1968 yılında 536 dolar olan kişi başı GSYH’da 1971 yılına

kadar önemli değişikler görülmemektedir. 1971-1979 yılları arasında GSYH üç kat artmıştır. 1979'dan 1989'a kadar 10 yıl kısmen azalan bir seyir izleyen GSYH 1990 yılında 2654 dolara ulaşmıştır. 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan krizden etkilenen GSYH bir önceki yıllara göre yaklaşık %27 azalmıştır. Ancak 2001 yılında dibe vurmasının ardından 2001-2008 yılları arasında ciddi bir artış yaşanmıştır (yaklaşık %255). 2008 yılında yaşanan küresel kriz sebebiyle 2009 yılında tekrar bir önceki yıla göre %4 azalmıştır. 2009 ile 2013 yılları arasında dik bir yükselişe geçmekle birlikte kişi başı GSYH son 5 yıl içerisinde 10 bin ile 12 bin dolar arasında değişmektedir. GSYH 2018'in ilk çeyreğinde toplam 206.604, ikinci çeyreğinde ise 204.281 dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu durum aşağıdaki Şekil 1 üzerinde gösterilmektedir (Şekil 1).

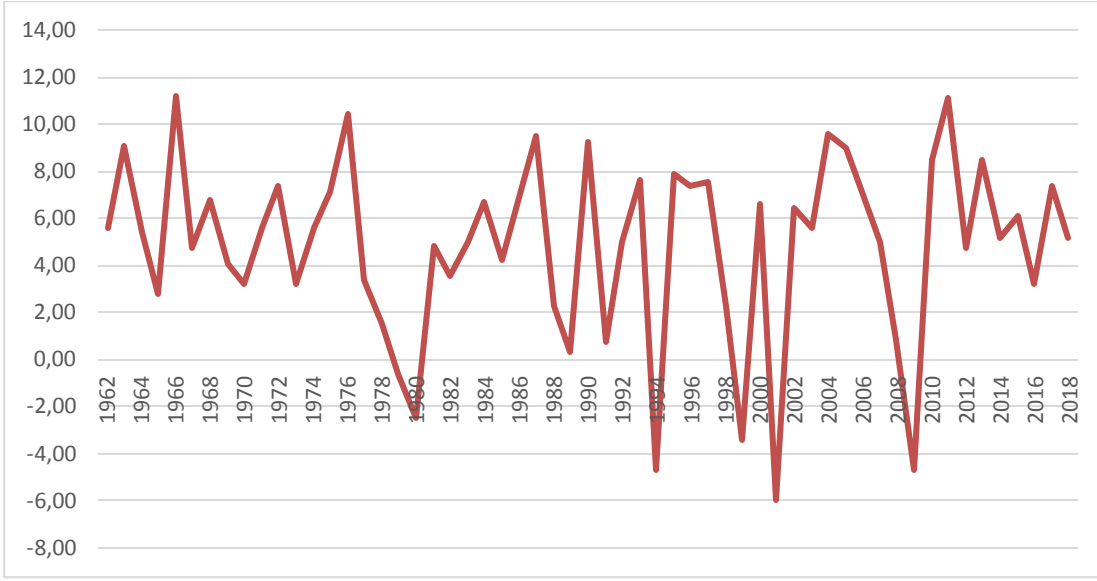
Şekil 1: Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (\$)

Kaynak: (Dünya Bankası)

Türkiye'de 1962-2018 yılları arasında reel GSYH'deki yüzdeler sürekli dalgalı bir seyir izlemektedir. 1980, 1994, 2001, 2008 yıllarında yaşanan krizler Türkiye'nin eksi büyüme kaydetmesine neden olmuştur. 2018 yılının ilk çeyreğinde %7.3 büyüme yaşanan Türkiye'de ikinci çeyrekte ise %5.2 büyüme gerçekleşmiştir. Bu oran 2018 yılında hedeflenen %5 büyüme oranının yakalandığını göstermektedir (Şekil 2).

Şekil 2: Büyüme (%)

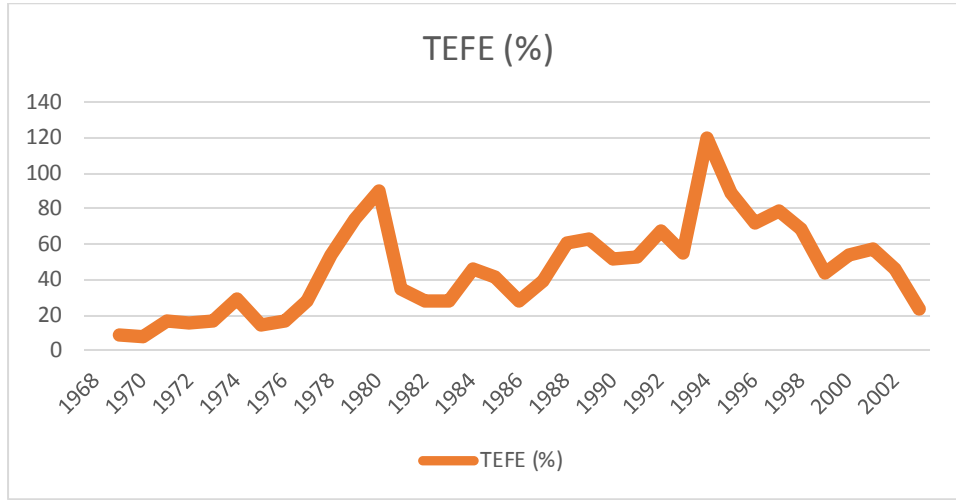
Kaynak: (Dünya Bankası ve TÜİK)

2. Enflasyon

Şişme olarak ifade edilebilen enflasyon, ekonomide fiyatlar genel seviyesinde normalin üzerinde yaşanan artış ve dolayısıyla ülke yerel parasının değerinde görülen azalıştır (Eroğlu, 2002).

Türkiye 70’li ve 80’li yıllarda oldukça yüksek enflasyon oranlarına maruz kalmıştır. 1980 yılında yayınlanmaya konulan istikrar programları enflasyonu düşürmede yeterli olamamıştır. 1990 yılında %52 olan enflasyon 1994 yılına kadar sürekli artma eğilindedir. Özellikle 1970’lerden 1990’lı yılların başlarına kadar yaklaşık 25 yıllık dönem enflasyonun en ağır olumsuzluklarının yaşandığı dönem olmuştur.

1969-1972 döneminde fiyat artışlarına engel olmak amacıyla gerçekleştirilen önlemler sonucunda fiyat artışları yıllık ortalama %13 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Ancak, 1977 yılında TEFE yıllık %28 iken, askeri darbenin, ekonomide oluşan güvensizliğin ve istikrarsızlığın da etkisiyle 1980 yılında ortalama %90 seviyesine ulaşmıştır. 1980 yılında ilk olarak uygulamaya konulan istikrar paketi sayesinde 1981-1983 arası bir toparlanma gerçekleşmesine rağmen 1988-1994 arasında %60 düzeyine ulaşmıştır. 1994 yılında ise Türkiye tarihinin en yüksek enflasyon seviyesine ulaşmıştır (%119) (Şekil 3).

Şekil 3: 1968-2003 Toptan Eşya Fiyat Endeksindeki Değişim (%)

Kaynak: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS).

2000'li yıllarda enflasyonla mücadele edebilmek amacıyla hazırlanan mücadele programları kapsamında IMF ile Stand-by anlaşması imzalanmıştır. Bu programda enflasyonu tek haneli rakamlara indirgenmek amaçlanmıştır. Program kapsamında 2000-2002 yılları arasındaki üç yıllık bir süreçte enflasyon %5'e çekilecekti. TÜFE ve TEFE bazında enflasyon oranının 2000 yılı sonunda %25 ve %20, 2001 sonunda %12-10 ve 2002 sonunda %7-5 olması hedeflenmiştir (Köse, 2016).

Türkiye'nin 2006 yılında benimsediği açık enflasyon hedeflemesi kapsamında merkez bankası enflasyon hedefini 2006 yılı için %5, 2008 yılı için %7,5, olarak belirlenmiştir. 2004 yılında %8 dolaylarında gerçekleşen enflasyon oranı 2008 yılında yaşanan küresel krizin talep piyasalarında yarattığı gerginlik sebebiyle %10 düzeylerinde gerçekleşmiştir. 2008 yılından 2016 yılına kadar nispeten daha düşük enflasyon gerçekleşmiş olmasına rağmen 2017 yılında tüketici fiyat endeksi bir önceki yıla göre %11 artmıştır. 2018 yılında hazine bakanlığının aylık yayınladığı rapora göre ağustos ayında %17,90 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 4).

Şekil 4: Tüketici Fiyat Endeksindeki Değişim (%)

Kaynak: (TÜİK)

3. Yabancı Doğrudan Yatırımlar

Yabancı doğrudan yatırımların büyümeye olan katkısı alışılmalı olsa da literatürde pozitif etki konusunda farklı görüşler mevcuttur. Hausmann ve Corter’in (2001) Will the FDI Boom Bring More Growth? Adlı seminer çalışması yabancı doğrudan yatırımların büyümeye etkisinin kısa ve uzun vadeli borçlarla finanse edilen girişlerin büyümeye etkisinden daha zayıf olduğunu göstermiştir (Kaymak, 2005). Buna karşılık Soto (2000) tarafından yürütülen çalışmada yabancı doğrudan yatırımlar ile büyüme arasında pozitif korelasyon tespit edilirken, borç nitelikli kaynak girişi ile büyüme arasında negatif korelasyon tespit edilmiştir (Soto, 2000).

Literatürde hakim olan görüşe göre; yatırım için gelen şirketler ülkelere yeni teknolojiler kazandırarak ev sahibi ülkede teknik bilgilerin artmasını sağlarlar. Arz darboğazın ortadan kalkmasına böylece ülke ekonomisinde etkinliğin sağlanmasına katkıda bulunurlar. En önemli faydalarından biri de tekelleşmeyi engellemiş olmalıdır (Kaymak, 2005).

Ülkemizde 2000’li yıllara gelindiğinde yabancı doğrudan yatırımların girişlerinde artışlar yaşandığı görülmektedir. 1974-2000 yılları arasında 1 milyon dolar ile 982 milyon dolar arasında değişen yabancı doğrudan yatırım girişlerinde ekonominin dışa açılmasıyla birlikte önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1987 yılında 115 milyon dolar sermaye girişi gerçekleştirilirken, bir sonraki yıl bu oran %67 artarak 354 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. 1990’lı yıllarda yabancı doğrudan yatırımlarda yakalanan artışa rağmen 1998 yılında %11 düşüş göstermiştir. Bir önceki yıl 805 milyon dolar yabancı doğrudan yatırım girişine karşılık, bu rakam 1998 yılında 94 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Buna rağmen 1998 yılından sonra tekrar eski artış hızına ulaşılmıştır. 2002-2007 yılları arasında Türkiye’ye giren yabancı doğrudan yatırımlarda ciddi bir artış yaşanmıştır. 2007 yılında 22047 milyon dolarlık yabancı sermaye girişi ile Türkiye en fazla yabancı sermaye girişi olan ülkeler arasında ilk 30 içerisinde yer almaktadır. 2008 yılında yaşanan küresel krizin yarattığı belirsizlik ortamı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de 2009 yılındaki yabancı sermaye girişinde azalışa neden olmuştur. 2017 yılında 10904 milyon \$ yabancı sermaye girişi ile Türkiye hala en fazla yabancı sermaye çeken ülkeler arasında ilk 30 içerisindeki yerini korumaktadır. 2018 yılının ilk yarısında ise toplam 3908 milyon \$ yabancı sermaye girişi olmuştur (Şekil 5).

Şekil 5: 1974-2017 Türkiye’de Yabancı Doğrudan Sermaye Girişi (Milyon \$)

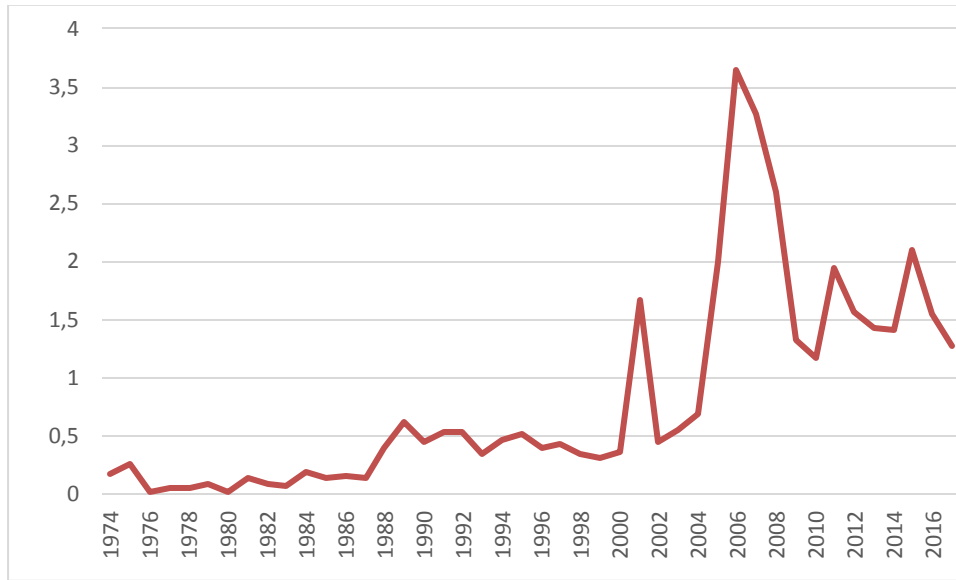

Kaynak: (Dünya Bankası)

Yabancı doğrudan yatırımların artışı beraberinde üretim, teknoloji ve rekabeti de arttırmaktadır. Böylece GSYH'nin dolaylı olarak da büyümenin artışına yol açmaktadır. yabancı doğrudan yatırımların 1974 ile 2000 yılları arasında %0.1 ile %0.5 arasında değişmesine karşılık 2001 yılında bu pay %1.6'ya ulaşmıştır. 2001 krizinin etkisiyle 2002 yılında tekrar 90'lı yıllardaki seviyesine düşen YDY/GSYH payı 2006 yılında artarak yüzde 3.5'in üzerinde gerçekleşmiştir. 2010-2017 yılları arasında yüzde 1 ile 2 arasında değişmekle beraber 2017 yılında %1.2 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 6).

24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte Türkiye'nin liberalizasyon sürecine girmesi yabancı doğrudan yatırımların artışını desteklemiştir. Türkiye'de 1981 yılında faiz oranlarındaki kısıtlamaların kaldırılması ve 1984 yılında döviz alım-satımının serbestleştirilmesini, 1989 yılında kambiyo denetimlerinin tamamen kaldırılması izlemiş ve Türkiye'deki finans piyasası da uluslararası sermaye hareketliliğine dahil olmuştur (Kar ve Tatlısöz, 2008).

Şekil 6: 1974-2017 Yıllarında Yabancı Doğrudan Yatırımların GSYH'deki Payı

Kaynak: (Dünya Bankası)

4. Dış Borç Stoku

Etkin kullanılmaları takdirde bir kaynak unsuru olan dış borçlar gelişmekte olan ülkelerin finansman kısıtlarını kaldırarak yüksek büyüme hızına ulaşmalarına katkıda bulunmaktadır.

Alınan dış borçların yatırımlara aktarılmaması takdirde anapara ve faiz ödemelerinin ulusal gelir artışından fazla olmasına yol açacaktır. Bu durum ise, alınan dış borçları ödeyebilmek için tekrar borçlanma yoluna gidilmesine ve dış borç yükünün artmasına neden olacaktır (Çelik ve Direkçi, 2013).

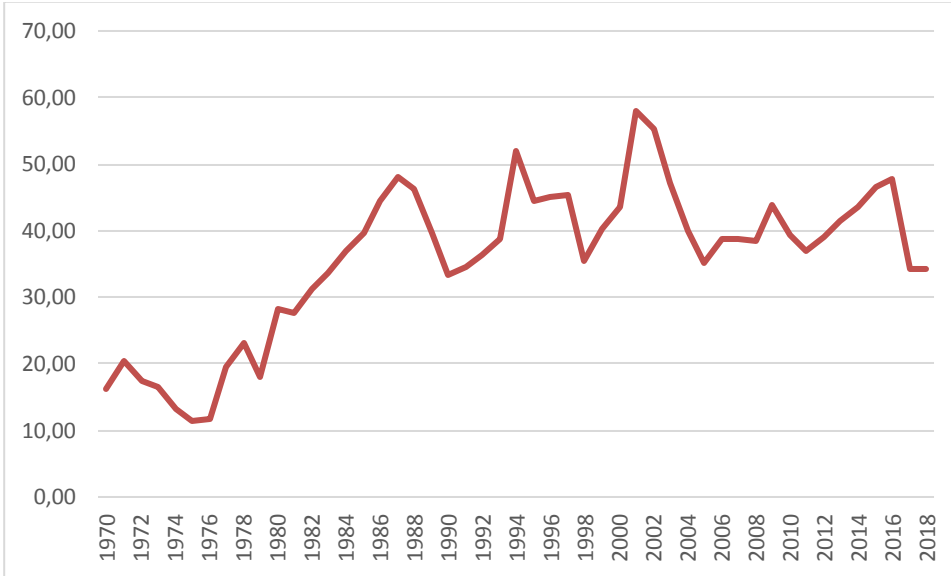
Türkiye 1961 anayasasıyla birlikte bir kalkınma planı hazırlamıştır. Planlı bir döneme geçiş ile birlikte yurtiçi tasarruf eksikliğini gidermek amacıyla borçlanma yoluna gidilmiştir. Program kredileri, proje kredileri, borç ertelenmesi ve re-finansman yollarıyla dışarıya bağımlılığın azaltılması yolları denense de 1973-1974 yıllarında yaşanan petrol krizi nedeniyle başarıya ulaşamamıştır. Türkiye'nin petrol krizinden etkilenmesinin en önemli nedenlerinden birisi şüphesiz Türkiye'nin önemli bir petrol ihracatçısı olmasıdır. Türkiye'nin içinde bulunduğu dış borç krizi nedeniyle 1970'li yılların sonlarında üç ayrı borç erteleme anlaşması yapılmıştır. Borç ertelemeleri anlaşmalarıyla 5,5 milyar dolar borç ertelenmiştir. Bu dönemlerde özel sektör

borçlarının da devlet borcu haline getirilmesi borç yükünün daha fazla artmasına neden olmuştur. 1980’li yıllarda benimsenen liberalizasyon anlayışıyla birlikte ithal ikameci politikalar yerine dışa dönük ve ihracatı teşvik eden sanayileşme politikası benimsenmeye başlamıştır. Bu politikalarla ithalatın liberalizasyonu, ihracatın teşviki ve kambiyo kurundaki serbestleşme hedeflenmiştir. İhracat teşvik edilerek Türkiye ekonomisinin dışa açılması sağlanacak böylece döviz darboğazları ve dış borç sorunlarında önemli gelişmeler kat edilecekti. İhracatın desteklenmesi politikasının yanında turizm ve işçi dövizini girişini teşvik edici politikalarda uygulanmaya başlanmıştır (Erkan vd., 2012).

1994 yılında uygulanan istikrar politikaları ile birlikte enflasyonun düşürülmesi ve kamu açıklarının azaltılması amaçlanmıştır. Bu sebeple, hükümet daraltıcı maliye politikası çerçevesinde kamu harcamalarını azaltmayı ve kamu gelirlerini arttırmayı hedeflemiştir. Benimsenen bu politikalar doğrultusunda 90’lı yıllarda dış borç stoku azalmaya başlamıştır. Bu dönemde dış borç stokundaki azalmanın bir diğer nedeni ise; dış borç servis ödemelerinin ağırlaşmasının hazineyi zor duruma düşürmesi sebebiyle dış borçlanmaya oldukça az miktarlarda başvurulmaya başlanmasıdır. Ancak, 1998-2000 yıllarında dünyada yaşanan krizlerin ihracat olanaklarını azaltması 1999 yılında IMF ile yapılan Stand-by anlaşması dış borçlanmada artışa neden olmuştur (Koyuncu ve Tekeli, 2010).

1970-2018 yılları arasında Türkiye’de dış borç stoku/GSMH oranına bakıldığında 1976 yılından 1987 yılına kadar (1979 yılı hariç) sürekli bir artış söz konusudur. 1990 yılından itibaren günümüze kadar dış borç stokunun GSMH’ye oranı %30 ile %50 arasında değişmektedir. Türkiye tarihinde en fazla dış borçla 2001 yılında karşılaşmıştır. Bu dönemde dış borç stoku GSMH’nin yarısından daha fazladır (%57,85). 2017 yılında Türkiye net dış borç stokunu/GSMH oranı 34,2 2018’in ilk ve ikinci çeyreğinde ise sırayla 34,4 ve 34,1 seviyesindedir (Şekil 7).

Şekil 7: Dış Borç Stoku/GSMH (%)

Kaynak: (Dünya Bankası)

5. İşsizlik

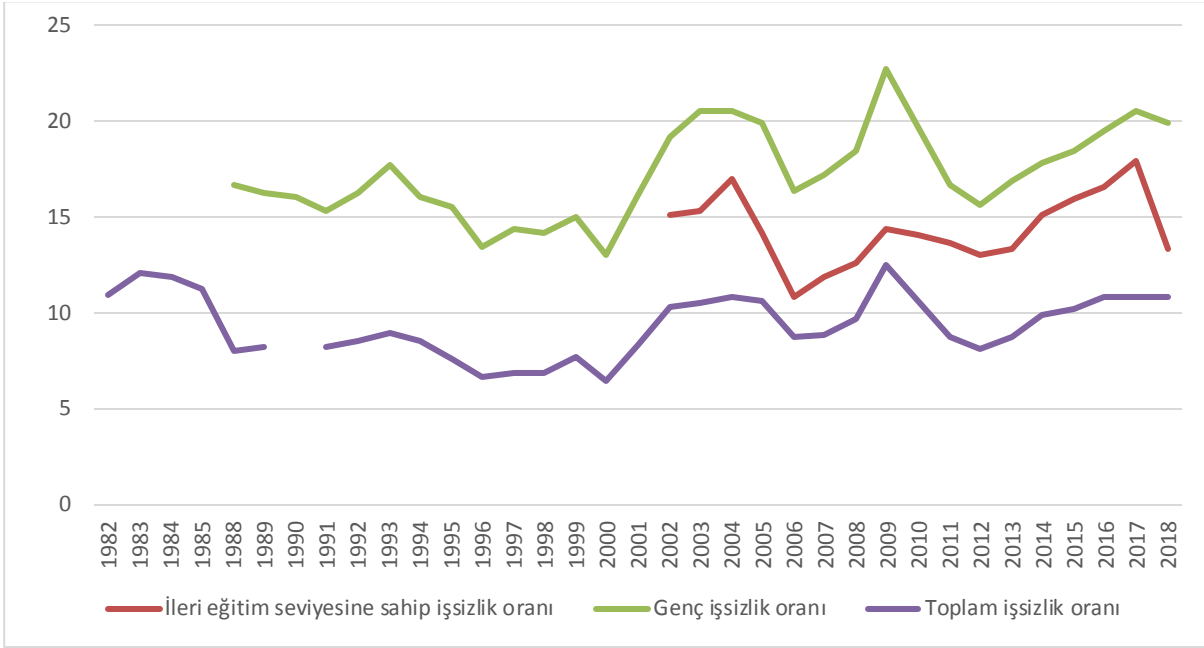
Finansal liberalizasyon akımlarının beraberinde getirdiği yeni üretim teknolojileri, enformasyon ve ulaşım teknolojilerinde hızlı değişim, her alanı saran sermaye akışkanlığı işgücü piyasasını da etkileyerek önemli değişimlere neden olmuştur. Teknolojik gelişmeler üretimde işgücünün payını azaltırken, nitelikli işgücü ihtiyacını arttırmıştır. Türkiye’de iş gücü piyasasında tarımsal istihdamın orantısız büyüklüğü sebebiyle oluşan emek arzının fazlalığına karşın emek talebinin yeterli düzeyde olmaması, işgücünün büyük çoğunluğunun genç ve niteliksiz olmasına ve toplam istihdam içerisindeki işgücünün düşük olmasına neden olmaktadır (Çondur ve Bölükbaş, 2014).

Beşinci kalkınma planında (1984-1989) işgücünün artırılması amacıyla; ekonomiyi dışa açılmasıyla ülkenin kaynak dağılımına uygun düşen iş kollarının geliştirilmesi, emek yoğun teknolojilerin kullanılması, kapasite kullanım oranlarının artırılması, yabancı sermaye girişinin artırılması, yabancı sermaye girişinin artırılması, konut yapımı ve bayındırlık projeleriyle istihdam olanaklarının artırılması gibi politikalar benimsenmiştir (Bekiroğlu, 2010).

Altıncı beş yıllık kalkınma planında (1990-1994) ise; yatırımlar teşvik edilerek girişimcilik ruhunun ortaya çıkması, küçük ve orta ölçekli teşebbüslerin desteklenmesi, nitelikli işgücünün teşvik edilmesi, mevcut işgücünün ise niteliğinin artırılması amaçlanmıştır. Yedinci beş yıllık kalkınma planında ise emek piyasasında esneklik getiren politikaların benimsenmesi yoluna gidilmiştir. Dokuzuncu beş yıllık kalkınma planında (2007-2013) istihdam odaklı sürdürülebilir bir büyüme modeli ile birlikte nitelikli insan yetiştirilmesi, istihdam olanaklarının artırılması, işsizliğin azaltılması ve işgücü piyasasının daha etkin hale getirilmesi benimsenmiştir (Bekiroğlu, 2010).

İşsizlik Türk ekonomisinde önemli bir sorun olma özelliğini günümüzde de sürdürmektedir. İşsizlik; bir ekonomide çalışma isteği olduğu halde iş bulamayanların olmasıdır. Toplam işgücü içinde yer alan işsizler ise işsizlik oranını verir. 15-24 yaş arası genç işsizlik oranı 2000’li yıllarda %10 seviyesinden daha aşağılarda gerçekleşmemiştir. İleri eğitim seviyesine sahip toplam işgücü içerisindeki işsizler ise %10-17 arasında değişmektedir. 2018 yılının ilk yarısında toplam işsizlik oranının %10, genç işsizlik oranının %19,90, ileri eğitim seviyesine sahip işsizlik oranının ise 13,30’dur (Şekil 8).

Dünya bankası verilerine göre; tüm dünyada ise 2017 yılında toplam işsizlik oranının %5 genç işsizlik oranının %13’tür. ABD’de ise 2017 yılında toplam işsizlik oranı, genç işsizlik oranı ve ileri eğitim seviyesine sahip işsizlik oranı sırasıyla %4, %9 ve %2 olarak gerçekleşmiştir. OECD ülkelerinde toplam işsizlik oranı, genç işsizlik oranı ve ileri eğitim seviyesine sahip işsizlik oranları sırasıyla %5, %12 ve %7 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 8: İşsizlik Oranları

Kaynak: (TÜİK ve Dünya Bankası)

6. Cari İşlemler Dengesi

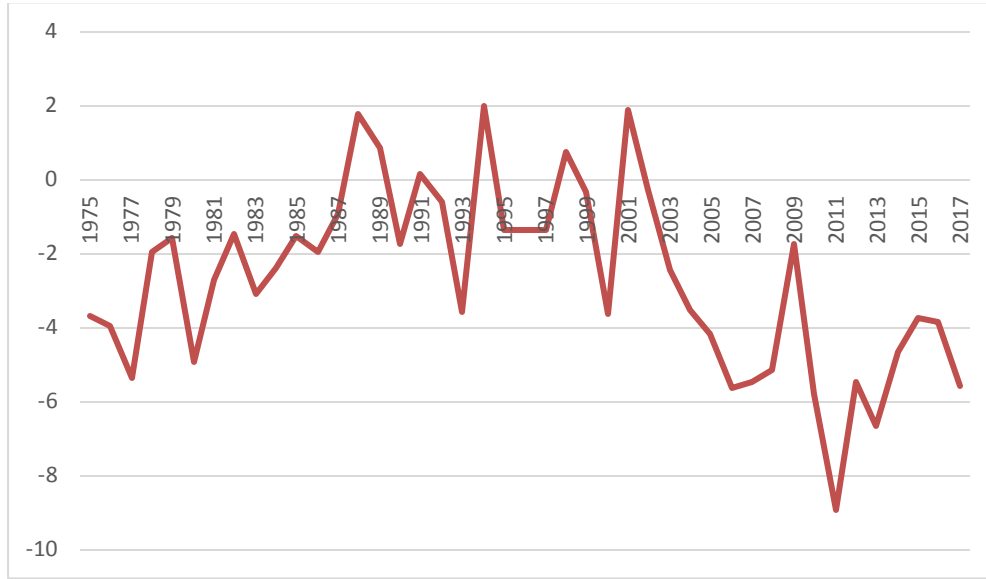
Cari işlemler dengesini de içerisinde bulunduran ödemeler dengesi bilançosu söz konusu ülkenin dış ekonomik ilişkileri hakkında bilgi vermektedir. Ödemeler dengesi bilançosunda cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, rezervler, net hata noksan hesabı yer almaktadır. Cari işlemler hesabı ise ülkenin mal ve hizmet ticaretini göstermektedir. Mal ithalatı veya faiz ödemeleri yoluyla ülkeden çıkan döviz miktarı ile mal ve hizmet ihracatı veya faiz gelirleri yoluyla ülkeye giren döviz miktarı arasındaki fark cari işlemler dengesini oluşturmaktadır. Döviz girişinin döviz çıkışından fazla olması cari fazlaya neden olurken; döviz girişinin döviz çıkışından az olması cari açığa neden olmaktadır. Bu açık ise genellikle yatırım yoluyla finanse edilmektedir. Yatırımlar ise sermaye hesabı başlığı altında gösterilmektedir. Sermaye hesabının cari işlemler hesabını karşılamadığı durumlarda rezervler hesabından mahsup edilmektedir. Bu durumda cari işlemler hesabı, sermaye ve finans hesabı ile rezervlerden karşılanan tutarın toplamına eşit olmaktadır (Yüksel, 2016).

1970’lerin sonlarına kadar gelişmekte olan ülkelerin hem ithalatın hem de ihracatın talep fiyat esnekliğinin düşük olması Marshall-Lerner koşulunun sağlandığı varsayımı altında büyük oranda devalüasyon uygulanmasını gerektirmektedir. Bu sebeple dış ticaret ve cari işlemler açıkları için iyimser olmayan görüşler mevcuttu. Gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik durum ihracatı sınırladığı ve ithalat kapasitesini yüksek tuttuğu görüşü Amerika ve Asya ülkelerindeki iktisatçılar tarafından benimsenmekteydi. Bu sebeple cari açığı düşürmek amacıyla yapısal reformlar gerekmektedir. Bu reformlarla gerçekleştirilecek ithal ikamesi yoluyla sağlanabilecek sanayileşme sonucunda ithalat azalacak, ihracat ise yükselecekti (Uygur, 2012).

Ekonominin dışa açılmasıyla cari açığın en önemli nedenlerinden biri de petrol fiyatlarındaki artış olmuştur. 1994 yılında yaşanan kriz ile birlikte Türk lirasının dolar karşısında değer kaybetmesi sonucunda ihracat artmıştır. Burum cari işlemler dengesinde artışa neden olsa da 1997 yılında Güneydoğu Asya’da, 1998 yılında Rusya’da meydana gelen ekonomik kriz Türkiye’nin de cari işlemler dengesinde azalışa yol açmıştır. 2000 yılında yaşanan canlanma sonucunda ihracatta meydana gelen artış ithalatta meydana gelen artışın çok aşağısında kaldığı için cari işlemler

hesabında yine bir açık söz konusu olmaktadır. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonucunda Türk lirasının değer kaybetmesi ihracatta artışa yol açmış ve ülke cari fazla vermiştir. 2003-2017 yılları arasında dünya ticaret hacmindeki artış Türkiye'nin de ihracat rakamlarını etkileyerek cari işlemler hesabında artışlara neden olmuştur. Fakat günümüzde de cari hesaptaki açığın en önemli nedeni Türkiye'nin enerjide dışa bağımlı ülke konumunda olmasıdır. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar Türkiye'nin dış ticaret hacmini önemli ölçüde etkilemektedir. 2008 yılında Amerika'da başlayan kriz sonucunda enerji fiyatlarındaki düşüş Türkiye'de cari işlemler açığının azalmasını sağlamıştır. Fakat tüketim alışkanlıklarının ithal mallara doğru kayması ekonomik anlamda büyümeyi sağlasa da yüksek cari işlemler açıklarına neden olmaktadır (Yüksel, 2016).

Şekil 9: 1975-2017 Cari İşlemler Hesabı Dengesi (% GSYH)

Kaynak: (Dünya Bankası)

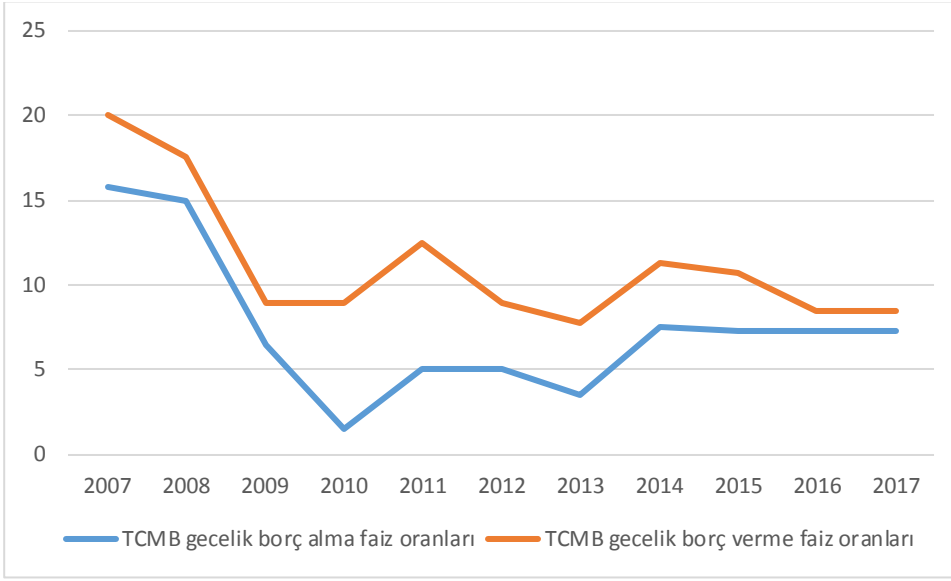
7. Faiz Oranları

TCMB, makro ekonomide finansal istikrarsızlığı sınırlandırmak amacıyla iki ara hedef belirlemiştir. Bunlar: Kısa vadeli sermaye girişlerini sınırlandırmak ve kredi genişlemesini yavaşlatmak. TCMB, asıl ana hedefi olan fiyat istikrarından ödün vermeden finansal istikrarı sağlayabilmek amacıyla politika faizi ile birlikte zorunlu karşılıklar ve faiz koridorunu (gecelik borç verme ve borç alma arasındaki fark) aktif para politikası olarak kullanmaya başlamıştır.

TCMB, fiyat istikrarı ile birlikte finansal istikrarında gözetilmesi kapsamındaki ilk politika adımlarını 2011 yılının Nisan ayında çıkış stratejisi adıyla açıklamıştır. Küresel krizi döneminde alınan önlemlerin normleştirilmesi olarak tanımlanabilen çıkış stratejisi gecelik piyasadaki faiz koridorunun daha aktif kullanılmasına olanak tanımıştır (Başçı ve Kara, 2011).

2010 yılında borç verme ve borç alma faizi arasındaki fark genişletilerek para piyasalarında kısa vadeli faizlerdeki değişimin konjoktüre göre belirlenmesine olanak tanıyan bir operasyonel çerçeve belirlenmiştir. Böylece, kısa vadeli faizlerin ortalama getirisinin düşürülmesi ve oynaklığın arttırılması yoluyla spekülasyon pozisyonlarının risk oranının azaltılarak kısa vadeli sermaye girişlerinin caydırılması hedeflenmiştir.

Şekil 10: TCMB’nin Ortalama Gecelik Borç Alma ve Borç Verme Faiz Oranları

Kaynak: (Hazine ve Maliye Bakanlığı Aylık Ekonomik Göstergeler Raporu)

8. Sonuç

Türk ekonomi tarihi bir dizi problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu problemlerden en önemlileri içerisinde yaralan 1994 krizi sonrasında Türkiye tarihinde olabilecek en yüksek enflasyon oranıyla karşılaşmıştır. 2000 yılı Kasım ayında ve 2001 yılında yaşanan krizin etkisiyle ekonomide oluşan istikrarsızlığı gidermek amacıyla IMF ile imzalanan stand-by anlaşması sonucunda enflasyon ılımlı düzeylere indirilmeye başlanmıştır. Merkez bankasıyla belirlenen açık enflasyon hedefi de enflasyonu düşürmekte başarılı olmuştur.

Yabancı doğrudan yatırımların GSYH’deki payı artarak 2007 yılında Türkiye yabancı doğrudan yatırımları çeken ilk 30 ülke içerisinde yer almaktadır. Türkiye 2017 ve 2018 yıllarında da ilk 30 içerisindeki yerini korumaktadır. Hazine bakanlığından elde edilen verilere göre 2018 yılının ilk yarısında Türkiye’ye 3908 milyon \$ yabancı sermaye girişi olmuştur.

Türkiye’nin önemli bir sorunu olan dış borçlar verimli kullanıldıkları takdirde hedeflenen büyüme rakamlarına ulaşmada bir araç olarak kullanılabilir. Ek bir kaynak olarak etkin bir şekilde kullanıldıklarında yatırımları ve büyümeyi hızlandırmaktadır. Fakat Türkiye tarihinde dış borçların önemli bir sorun haline gelmesi sonucunda birçok kez borç erteleme yoluna gidilmiştir.

İşsizlik ise Türkiye’nin bir başka sorunudur. Özellikle genç işgücü içerisindeki işsizlerinin oranının bir hayli fazla olduğu gözlemlenmiştir. Toplam işsizlik, genç işsizlik ve ileri eğitim seviyesine sahip işsizlik oranlarında yıllar itibariyle dalgalanmalar yaşansa da önemli bir gelişme kat edilmediği tespit edilmiştir. Tüm dünyada 2017 yılında toplam işsizlik oranı %5, genç işsizlik oranı %13 iken Türkiye’de 2018 yılında işsizlik oranı %11.1, genç işsizlik oranı %11.4 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’nin dış ekonomik ilişkileri açısından önemli bir gösterge olan cari işlemler dengesinde genel olarak açıkların yaşandığı tespit edilmiştir. Fakat bu açıkların ılımlı düzeylere getirilmesi amacıyla başvurulan ithal ikameci politikalar kısmen başarılı olmuştur. Ancak Türkiye’nin enerji mallarında dışa bağımlı ülke olması, petrol fiyatlarındaki dalgalanma, liberalizasyon hareketleri, ithal mal tüketimindeki artışlar cari açıklara sebep olmaktadır.

Kaynakça

- Bekiroğlu, C. (2010). *Türkiye’de işsizlik sorununun çözümlenmesinde uygulanan ekonomi politikalarının analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, S. & Direkçi, B. T. (2013). Türkiye’de 2001 krizi öncesi ve sonrası dönemler için dış borç ekonomik büyüme ilişkisi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(3), 111 - 135.
- Çondur, F., & Bölükbaş, M. (2014). Türkiye’de işgücü piyasası ve genç işsizlik-büyüme ilişkisi üzerine bir inceleme. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(2), 77 - 93.
- Erkan, Ç., Tutar, E., Tutar, F., & Eren, V. M. (2012). Türkiye’nin dış borçlarının analizi (1980-2012). *International Conference on Eurasian Economies*, <http://www.eecon.info/papers/483.pdf>, Erişim Tarihi: 05.01.2019.
- Eroğlu, Ö. (2002). *Türkiye ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Erişim Tarihi: 25.12.2018.
- <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=DT.DOD.DECT.CD&country=>, Erişim Tarihi: 28.12.2018.
- <https://evds2.tcmb.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 28.12.2018.
- Kar, M., & Tatlısöz, F. (2008). Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye hareketlerini belirleyen faktörlerin ekonometrik analizi. *KMU İİBF Dergisi*, 1, 10 - 14.
- Kaymak, H. (2005). Yabancı doğrudan yatırımları artırmak için teşvikler gerekli ve/veya yeterli mi? *Maliye Dergisi*, 149, 74 - 104.
- Koyuncu, F. T., & Tekeli, S. (2010). 1990 sonrası dönemde Türkiye’de dış borç stoku üzerinde etkili olan ekonomik faktörlerin analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 123 - 130.
- Köse, Z. (2016). Türkiye ekonomisinde 2003-2014 döneminde ekonomik büyüme işsizlik ve enflasyon ilişkisi. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 58 - 75.
- Parasız, İ. (1997). *Modern büyüme teorileri-dinamik makroekonomiye giriş*. Bursa: Ezgi Yayınevi.
- Şahin, H. (2007). *Türkiye ekonomisi* (9. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- T.C Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2018). *Aylık ekonomik göstergeler*. Kasım.
- Uygur, E. (2012). Türkiye’de cari açık tartışması (No.2012/25). *Discussion Paper, Turkish Economic Association*.
- Yüksel, S. (2016). Türkiye’de cari işlemler açığının belirleyicileri: Mars yöntemi ile bir inceleme. *Bankacılar Dergisi*, 96(27), 102 - 121.